

KARADENİZ

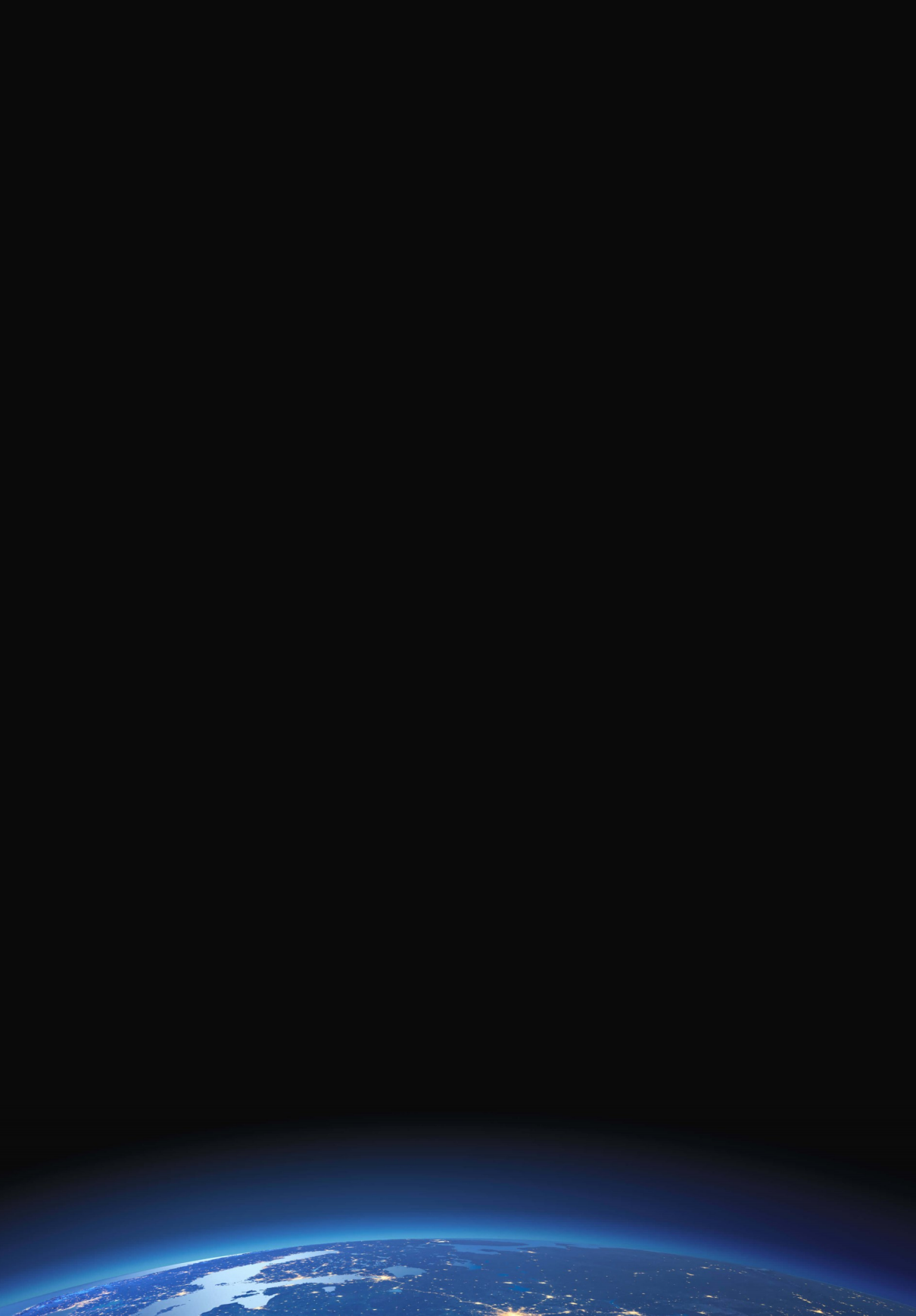
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM 8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAIL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoğlu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

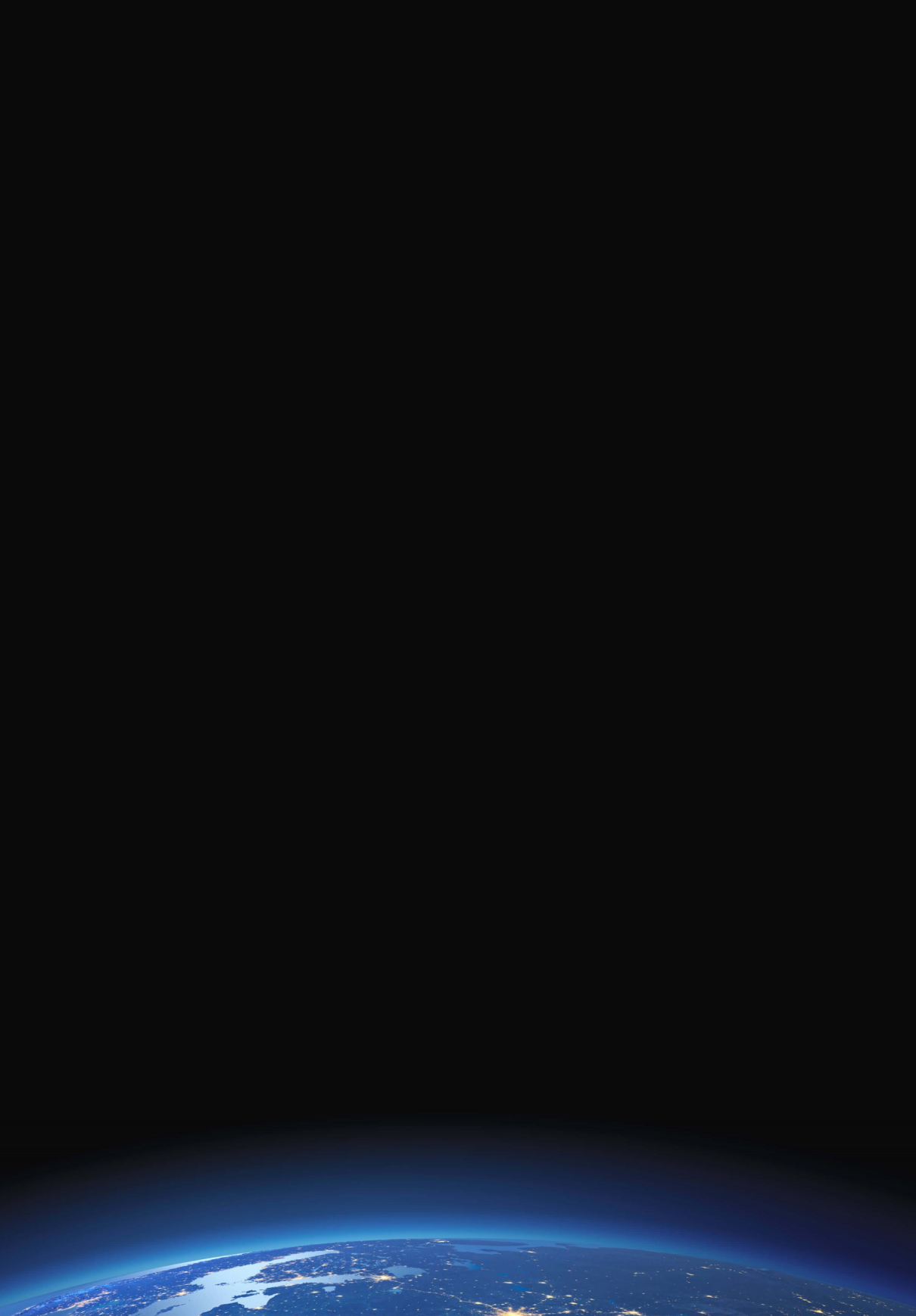
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Uluslararası
Aktörler ve Geniş
Karadeniz
Havzası

2. BÖLÜM

NATO VE GENİŞ KARADENİZ HAVZASI: 2020

Pelin Çolak

[Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Ceren Hakyemez

[Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bunun sonucunda iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi; Uluslararası İlişkiler açısından birçok yeniliğin yaşanmasına neden olmuştur. Bu anlamda yeni dönemde, hem yapı hem süreç hem de nitelik açısından önemli değişikliklerle karakterize edilen uluslararası düzen içerisinde, özellikle 2001 sonrası gelişen çeşitli öncelikler; Karadeniz'i yeni çekim merkezlerinin en önemlilerinden biri haline getirmiştir (Triantaphyllou, 2009: 225-226). Stratejik olarak Asya, Avrupa ve Afrika arasında hayati bir kavşak noktasında yer alan ve coğrafya-siyaset-strateji üçgeninin odağında bulunan Karadeniz coğrafyası, tarihsel süreçte küresel ve bölgesel aktörlerin güç mücadelesinde bulunduğu bir oyun sahası olarak görülmüş ve kendi içerisinde de önemli değişimler geçirmesiyle sonuçlanmıştır (Prevelakis, 2008: 148; Demir, 2019: 583).

Buna göre öncelikle Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler; 1991 yılına kadar SSCB, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya olmak üzere dört tane iken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ukrayna ve Gürcistan'ın da bağımsızlığını kazanmasıyla altıya çıkmıştır (Öztürk, 2015). Dolayısıyla Karadeniz, uzun bir süre kuzeyde Ukrayna, güneyde Türkiye, doğuda Rusya ve Gürcistan, batıda ise Romanya ve Bulgaristan'ın varlığı ile şekillenmiştir. Ancak ABD ve AB ittifakının; Batılı değerler

olarak kabul edilen unsurları söz konusu coğrafyaya aktararak, Karadeniz'i kendi stratejilerine eklemek istemeleri Geniş Karadeniz Havzası olarak adlandırılan yeni bir bölgesel tanımlamanın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Böylece Karadeniz Havzası'nın klasik tanımı değişirken, Soğuk Savaş dönemindeki kapsamından çok daha geniş bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Tüysüzöğlü, 2013: 1146-1147). Oluşan bu yeni tanımlamada havzanın sınırları; Balkanlardan Kafkasya'ya, Ukrayna ve Rusya'dan Anadolu'ya kadar genişlerken Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da içeren bir konuma sahip olmuştur (King, 2008: 1). Nitekim genişleyen sınırlar ile küreselleşmenin getirdiği ihtiyaçlar, havzaya yönelik risk ve fırsatların artmasını sağlayarak günümüzde Geniş Karadeniz'in önemini daha da öne çıkarmıştır.

Bu nedenle çalışma; "NATO, 2020 yılı itibariyle Geniş Karadeniz Havzası'nda hangi boyutlarda ve hangi gerekçelerle faaliyette bulunmaktadır?" sorusundan hareketle oluşturulmuştur. Buradaki varsayım ise; NATO'nun, Geniş Karadeniz Havzası'nda yürüttüğü faaliyetlerin yapısının ve niteliğinin şekillenmesinde, bölge konjonktürü açısından Rusya Federasyonu'nun oldukça önemli olduğudur. Çünkü özellikle 2001 yılında yaşanan terör saldırılarından sonra kendisine yeni bir güvenlik misyonu tanımlayan ve Rusya'ya karşı havza üzerinde güvenlik çemberi oluşturma amacıyla hareket eden NATO'nun, yürüttüğü stratejilerinin faaliyetlere dökümü ancak askeri ve siyasi odaklı yapılan tatbikatlar ile gerçekleştirilebilmektedir.

Çizilen bu çerçevede; ilk bölümde, Geniş Karadeniz Havzası'nın stratejik öneminden bahsedilirken ikinci bölümde, NATO'nun tarihsel olarak havzada yürüttüğü faaliyetlerin kökenlerine değinilmiştir. Son bölümde ise, NATO'nun günümüzde gerçekleştirdiği faaliyetler incelenerek, bu faaliyetleri şekillendiren unsurlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Geniş Karadeniz Havzası'nın Stratejik Önemi

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan dönüşüm, birçok yönden etkili olarak yeni sebepler doğrultusunda, yeni jeopolitik çekim merkezlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde de önemli bir jeopolitik alan olarak kabul edilen Karadeniz Havzası, oluşan yeni dönemde ortaya çıkan devletlerin varlığı ve konjonktürel gelişmelerin yansımalarıyla söz konusu önemini daha da artırarak, çok boyutlu bir role sahip olmuştur. Bu durum ise, havza üzerinde güç mücadelelerinin yaşanması şeklinde kendini göstermiştir.

Bu bağlamda Geniş Karadeniz Havzası'nın ne kadar önemli olduğu Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak için, AB, ABD, NATO veya Türkiye gibi küresel veya bölgesel aktörlerin zaman kaybetmeksizin harekete geçmelerinden anlaşılmaktadır (Demir, 2012: 21). Her aktör yeni koşullar altında ortaya çıkan gerekçelerle, bu havza üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Bu anlamda da Geniş Karadeniz Havzası'nın; özellikle iki kıtanın birleştiği bir coğrafi alanda yer alması sebebiyle doğu-batı yönlü önemli ulaşım, ticaret ve enerji geçiş güzergahlarının üzerinde bulunması ön plana çıkmıştır (İrge, 2017: 81). Günümüzde özellikle de enerji bakımından son derece kritik bir alan oluşturan havza, 1970'li yıllardan itibaren Avrasya'da bulunan enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılması sonucunda önemli bir enerji nakil koridoru halini almıştır (Özdemir ve Hasan, 2018: 404). Bu bakımdan havza üzerinde yer alan ülkelerin tamamının enerji üreticisi, tüketicisi veya transit ülke konumunda bulunmaları ile Avrasya, Hazar ve Orta Doğu gibi enerji zengini bölgelere ulaşımında kilit bir role sahip olmaları Geniş Karadeniz Havzası'nın dünya ekonomi ve siyasetinde hayati bir işleve haiz olmasına sebep olmuştur (Tüysüzöğlü, 2013: 252). Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılığın da etkisiyle enerjiye olan ihtiyacın her geçen gün giderek

artması ise bu işlevin daha da önemli bir boyuta gelmesini sağlamaktadır.

Burada bahsedilen stratejik önem; Geniş Karadeniz Havzası'nın, Rusya açısından doğal etki alanı içerisinde değerlendirilmesini sağlarken, AB ve NATO eliyle de ABD'nin genişleme stratejilerini yönlendirmiştir (İrge, 2017: 82). Buna göre Rusya; birliğin dağılmasından sonra uluslararası sistemdeki güç dengesinin, kendi aleyhine dönüşmesinin etkisiyle eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik "Yakın Çevre Doktrini"ni geliştirerek, kendisini çevreleyen devletlerin bulunduğu coğrafyayı, dış politikasının en öncelikli etki alanı olarak tanımlamıştır (Keskin, 2015: 1-2). Bu bakımdan da dağılma sonrasında bölge üzerinde kaybettiği prestiji yeni ticaret ve enerji politikalarıyla dengelemeye çalışarak, Karadeniz'deki etki alanını genişletmeye odaklanmış ve zaten yerleşmiş olan jeopolitik algının devamını sağlamaya yönelik hareket etmiştir (Çalışkan, 2017: 2; Erbaş, 2012: 141). AB ve ABD-NATO ise; öncelikle güvenlik ve daha sonra da enerji ihtiyaçlarına yönelik olarak bölgeye öncelik vermiştir. Buna göre de AB; kendi üye ülkelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla havzanın, istikrarlı bir yapıya sahip olmasını isterken ABD; özellikle 11 Eylül sonrasında benimsediği terörizm ile savaş doğrultusunda Karadeniz'deki varlığını güçlendirmeye gayret etmiş ve NATO aracılığıyla genişleyerek, artık küresel bir sorun haline gelen güvenliği önceliklelemiştir (Kamalov, 2009: 15; Koçer; 2011: 32).

Bu anlamda da uluslararası bir deniz olma özelliği göstererek, oldukça önemli bir stratejik konumda yer alan Geniş Karadeniz Havzası'nın (Polat, 2017: 56), enerji faktörünün ön plana çıkması ile birlikte yeniden şekillenen dengelerde, önemini daha da arttırarak bölgesel ve küresel güçlerin odak noktası haline geldiği görülmektedir.

NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki Faaliyetlerinin Tarihsel Kökenleri

Kuzey Atlantik bölgesinde birincil görevi kolektif güvenlik olan NATO için Karadeniz Havzası'nın önemi yadsınamaz durumdadır. Bu bölge NATO'nun sorumluluk alanının güneydoğu sınırını oluşturmaktadır (Coffey, 2020). Tarih boyunca Karadeniz'in jeopolitik ve ekonomik açıdan önemi göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin istikrarlı kalması NATO'nun çıkarlarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki görünümünü anlamlandırabilmek için tarihsel süreçte uluslararası sistemdeki değişimleri incelemek gerekmektedir.

Öncelikle, NATO'nun kurulduğu dönemi de kapsayan, İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'a kadar geçen sürede Karadeniz'in, uluslararası sistem içerisindeki rekabet ve çatışma ortamından etkilenmediği dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedeni, iki kutuplu sistemin sunduğu gerçeklikler ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz Havzası'nda yer almayan ülkeler için Boğazlardan geçişleri engelleyen uygulamalarıdır (Tüysüzöğlü, 2012). Soğuk Savaş dönemi süresinde ise hem Karadeniz'e kıyası olan hem de NATO üyesi olan Türkiye'nin Doğu Bloğu'na karşı güvenliği sağlama misyonuna sahip olması oldukça önemlidir. Karadeniz Havzası'nda Rusya'ya rakip olabilecek Türkiye 1990'larda aktif politikalar yürütmüştür (Çalışkan, 2017: 2).

Ancak Soğuk Savaş ardından dünyada değişen dengeler, Karadeniz Havzası'nı da etki alanı içerisine almıştır. İki kutuplu sistemin blok liderlerinden SSCB'nin çözülmeye başlaması ve sistemin blok örgütlerinden Varşova Paketi'nin dağılması, diğer bir blok örgütünü temsil eden NATO'nun varlığını sorgulatmıştır. Bu dönemde uluslararası konjonktürde milliyetçi fikirlere paralel olarak artan ayrılıkçı hareketlerin, kökten dincilik ve terörizm gibi sorunların sık sık gündeme gelmesi NATO'nun varlığına yeni sebepler oluşturmuştur (Polat,

2017: 52). Atlantik İttifakı, Bosna-Hersek'teki barışı koruma operasyonları (1995) dahil olmak üzere, Avrupa'da işbirliğine dayalı güvenlik çabalarına destek sağlayarak yeni dünya düzeninde siyasi ve askeri olaylara yön vermeye çalışmıştır (Edi ve Beyazipek, 2019). Değişen sürecin bir parçası olarak NATO dönüşüm sürecine girerek Orta ve Doğu Avrupa'da genişleyen bir ittifak haline gelmiştir. Ancak örgüt esas itibariyle 11 Eylül sonrası dünyada kendine yeni bir rol bulmuştur (Paraipan, 2004). Her şeyden önce, 11 Eylül saldırıları, NATO devletlerinin ve adaylarının, ulus ötesi tehditlerle daha etkili bir şekilde başa çıkmak, sınırlarını güvence altına almak ve hem ulusal yeteneklerini hem de bölgesel işbirliğini geliştirmek için somut yardıma ihtiyaç duyduklarını göstermiştir. Dolayısıyla örgütün, Avrupa-Atlantik bölgesinin karşı karşıya olduğu yeni zorlukların önünde bir engel görevi olarak bulunabileceği fikri oluşmuştur (Rumer ve Simon, 2006: 4).

NATO üstlendiği yeni ve tartışmalı misyonları somutlaştırmak, yeni müdahale alanlarının sınırlarını belirlemek ve örgütün yeniden yapılanmasını sağlamak için çeşitli toplantılar ve zirveler yürütmüştür. Bu faaliyetler içerisinde Karadeniz Havzası'nı da yakından ilgilendiren kararlar alınmıştır. 1996 yılında Berlin'de yapılan NATO Dışişleri Bakanlar Toplantısı'nda hazırlanan bildiriye, Karadeniz'e kıyısı bulunan Ukrayna ve Rusya ile ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye yönelik hedefler belirlenmiştir (Bailes, 1996: 37). NATO'nun 2002 tarihli Prag Zirvesi ise örgütün artık coğrafi sınırlamaya bağlı kalmadan tehdit unsuru barındırabilecek dünyanın herhangi bir bölgesine müdahale edebileceği yönündeki kararları içermiştir. Bu karar, örgütün gelecekte alabileceği yön ve şekil açısından oldukça önemliyken (Kesgin, 2009: 30) aynı zamanda NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki gelişiminin de belirleyicisi olmuştur. Prag'da alınan kararlar "büyük patlama" olarak nitelendirilen genişlemenin (Abenheim, 2003) NATO'nun güvenliğini daha geniş sınırlara yaymak ve çatışmaların önünü kesmek için bir araç olarak nitelendirilmesi Karadeniz

Havzası'nda da yankı uyandırmıştır (Praks, 2014). Nitekim Karadeniz'e kıyısı bulunan Bulgaristan ve Romanya'nın da içinde bulunduğu 7 ülkenin NATO'ya üyeliği için müzakerelere başlanmıştır (NATO News, 2002). 2004 yılında Romanya ve Bulgaristan Karadeniz'e kıyısı olan NATO müttefiklerinin sayısını üçe yükseltmiş ve Atlantik İttifakı'nın doğu kanadının güneyini sağlamlaştırmıştır (Kaplan, 2014: 55).

Diğer Karadeniz devletlerinden Gürcistan siyasi açıdan Batı yanlısı bir ülke gibi davranırken, Ukrayna da dış politikasında benzer bir tavır sergilemiştir. Ukrayna Yuşçenko, Yanukoviç ve Poroşenko başbakanlık görev süreleri boyunca açık ve kapalı dönemler geçirmiştir. Böyle bir ortamda ABD tarafından iki Sovyet sonrası cumhuriyet için bir NATO katılım daveti hazırlanmıştır. Ancak Nisan 2008'deki Bükreş Zirvesi'nde iki ülkenin üyeliği Batı Avrupa devletleri tarafından reddedilmiştir (Erlanger ve Lee Meyers, 2008). Bu kararda Rusya'nın NATO'nun Karadeniz'deki genişlemesini tehdit olarak değerlendirilmesinin de etkisi olmuştur (Rumer ve Simon, 2006: 6). Gürcistan'ın NATO'ya erişim sağlama çabaları ise Ağustos 2008'deki Rus-Gürcü Savaşı nedeniyle çıkmaza girmiş ve Tiflis'i tam üyelik için zor bir konuma sokmuştur (Naumescu, 2017: 192).

NATO'nun bölgedeki faaliyetlerinin Rusya'nın tutum ve faaliyetleriyle şekillendiğini gösteren bir diğer önemli gelişme de 2014 yılında gerçekleşmiştir. Rusya, Kırım İlhakı ile Karadeniz'i bir Rus gölüne çevirmeye çalışmış ve Kırım'da yasadışı olarak bulunan asker ve gemi sayısını artırmıştır. Hava savunma ve gemi karşıtı füzelerin konuşlandırılmasıyla Karadeniz boyunca erişim alanını genişletmiştir (Coffey, 2020). Ayrıca Rusya, Ukrayna'nın doğu kesiminde iktidara karşı bir halk ayaklanmasını teşvik ederek Karadeniz Havzası'nda yeni bir dondurulmuş çatışma alanı oluşturmuştur (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 2). NATO ise, 2014 Kırım İlhakı'ndan bu yana Rusya'nın Avrupa ile Asya arasındaki suları askerileştirmesinin rakipsiz kalamayacağını vurgulayan bir stratejinin parçası olarak,

Karadeniz'deki varlığını önemli ölçüde artırma kararları almıştır (Dettmer, 2021). Örneğin NATO, Rusya'yı saldırgan tutumundan caydırmak için Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'da "Geliştirilmiş İleri Varlık" (EFP) savaş grupları konuşlandırmıştır (Paulauskas, 2018). 2016 yılı Varşova Zirvesi'nde ise NATO, "Uyarlanmış İleri Askeri Varlığı" (TFP) oluşturarak Karadeniz'deki askeri varlığını artırmayı taahhüt etmiştir. Bu karardan bir yıl sonra bölgede büyük bir askeri tatbikat düzenlemiştir (Weiss, 2018). Özellikle deniz unsurunda Romanya ve Bulgaristan limanlarında NATO deniz gemisi ziyaretleri, sınırlı konvansiyonel tatbikatlar ve geliştirilmiş eğitimler yapılmıştır (Toucas, 2017). Bunların yanı sıra denizlerin seyrüsefer ve uçuş özgürlüklerini ve denizin diğer yasal kullanımlarını hukuk dışı kısıtlama girişimlerine karşı, denizlerin özgürlüğünü desteklemek için tasarlanmış deniz operasyonlarından oluşan ABD'nin "Seyrüsefer Özgürlüğü Operasyonları (FONOPS)" (Annual Freedom of Navigation Report, 2018), 2019'un ilk altı ayında Karadeniz'de deniz operasyonları düzenlemiştir. ABD 6. Filo Komutanı bu operasyonları, "ABD'nin denizcilik özgürlüğüne ve Karadeniz'deki NATO müttefikleri ve ortaklarına olan bağlılığımız" olarak tanımlamıştır (Wyland, 2019).

Karadeniz bölgesinde, NATO'nun EFP ve TFP ile geliştirdiği politikalar, Rusya'nın davranışlarının giderek daha provokatif olmasına yol açmıştır. Kasım 2018'de, Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlayan ve Kırım'ı fiziksel olarak ayıran Kerç Boğazı'ndan iki Ukrayna donanma botu ve bir römorkör geçerken, Rus gemileri kendi sularına girdiklerini iddia ederek Ukrayna botlarına el koymuş ve denizcileri esir almıştır (DW, 2018). NATO, Ukrayna'ya desteğini genişletmenin yanı sıra, bölgedeki devriye, liman çağruları ve tatbikatlar yoluyla kararlılığını ve yeteneklerini aktarmaya ve artırmaya devam etmiştir. Öyle ki NATO 2017 yılında 80 güne kadar gemilerini geçirirken, 2018 yılında 120 güne çıkararak görünürlüğünü artırmıştır (Göcek, 2019). Bu noktada 1997 yılında ABD ile

Ukrayna arasında bir eğitim programı olarak başlatılan sonra uluslararası bir yapıya dönüştürülen “Sea Breeze” tatbikatları da oldukça önemlidir. Sea Breeze Ukrayna'nın askeri kapasitesine katkıda bulunurken aynı zamanda Karadeniz'in güvenliğini ve istikrarını sağlamlaştırmıştır. Belirli aralıklarla yürütülen tatbikat programına 2019 yılında Ukrayna, ABD, Moldova ve Gürcistan katılmıştır. Askeri kapasitenin fazla olduğu bu tatbikatta Tuna Nehri ile Karadeniz arasındaki sivil gemilerin güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Sputniknews, 2019).

NATO'nun Karadeniz Havzası'ndaki faaliyetlerinin yanı sıra bölgede dengeleri ve işbirliğini sağlamak için oluşturulan kuruluşlar vardır. Bunlardan ilki Türkiye, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan, Arnavutluk ve Sırbistan 1992 yılında İstanbul'da yapılan bir toplantıda bir araya gelerek kurdukları Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)'dir. Bölgesel bir ekonomik kuruluş olan KEİ, Karadeniz bölgesinde barış ve güvenliğin sağlanmasını hedeflemiştir. Diğer bir önemli kuruluş ise 2001 yılında İstanbul'da toplanan Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkenin oluşturduğu BLACKSEAFOR'dur. Örgüt üye devletlerin donanmaları arasında işbirliği sağlarken aynı zamanda bölgenin güvenliğini artırmayı hedeflemiştir. Her iki kuruluşta da NATO üyelerinin bulunduğu dikkate alındığında, söz konusu kuruluşlarla NATO arasında bir bağın olduğu söylenebilir (Polat, 2017: 61-62).

NATO'nun odak noktası açısından bakıldığında, Karadeniz Havzası'nın ekonomik, güvenlik ve politik önemi giderek daha önemli hale geldiği görülmektedir. Ayrıca bölgede Rusya gibi güçlü bir aktörün bulunması ve askeri varlığını giderek artırması karşısında NATO kayıtsız kalmamıştır. Karadeniz'e kıyısı bulunan altı ülkeden üçünün (Türkiye, Bulgaristan ve Romanya) ve Geniş Karadeniz Havzası'na dahil edilen Yunanistan'ın NATO'nun bir parçası olması, bununla birlikte Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO ile yakın işbirliği içinde

çalışmaları NATO'nun bölge oyununda görünümünü artıran en önemli faktörlerdir. NATO'nun Karadeniz üzerindeki faaliyetleri tarihsel süreçte artma eğilimi göstermiş ve önemli stratejiler geliştirilmiştir. Bu noktada bölgenin enerji arz ve güvenliğinin sağlanması, ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesi ve bölgesel sorunların azaltılması NATO'nun bölgede koruması gereken öncelikli çıkarlarını temsil etmektedir.

NATO'nun Günümüz Faaliyetleri ve Bunları Şekillendiren Unsurlar

Karadeniz bölgesinin kilit roldeki konumunun, ekonomik potansiyele sahip yapısının, rekabet ve çatışma alanlarının uluslararası sistem içerisinde bir güvenlik sorunsalını ortaya çıkarması, doğrudan ya da dolaylı olarak bölge ile NATO arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemin NATO için bir dönüm noktası teşkil etmesi ve tarihsel süreçle NATO faaliyetlerinin gelişmesi neticesinde bağlantı kanallarının güçlendiği söylenebilir. Bununla birlikte Kırım'ın işgaline, Ukrayna'ya ve diğer NATO üye ülkelere karşı başlatılan siber suçlara ve uluslararası sularda görev yapan Ukrayna donanmalarına yönelik Rus saldırılarına karşı NATO bölgedeki duruşunu değiştirmesi gerektiğinin farkındadır. Nitekim NATO kara, hava ve deniz kuvvetlerini güçlendirme, devriyeleri artırma ve daha fazla bölgesel tatbikat gerçekleştirme hedeflerini benimsemiştir (Brzozowski, 2019). Ancak burada sorgulanması gereken, NATO'nun mevcut politikalarının ne ölçüde başarılı olduğudur.

2020 yılında NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan ile ilişkileri, bölgede yürüttüğü tatbikatları ve enerji güvenliği yaklaşımı ayrı öneme sahip konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki Ortaklarına Yaklaşımı (2020):

Karadeniz stratejisinin kilit bir parçası olan Gürcistan, özellikle 2008'deki Rus saldırılarından ve ardından topraklarının yaklaşık %20'sinin işgalinden sonra NATO ile ilişkilerini daha da geliştirmek istemektedir. Günümüzde Gürcistan, NATO kuvvetlerinin Afganistan'a geçişi için topraklarını, altyapısını ve lojistik yeteneklerini sunmaya devam etmektedir. Ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, Bakü-Supsa boru hattı, Gürcistan üzerinden Güney Gaz Koridoru transit geçişi gibi kilit boru hatlarına ve yakın zamanda açılan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu gibi önemli demiryollarına sahip olması, Avrupa'nın enerji güvenliği için önemli bir görünüm sunmaktadır. Rusya'nın bölgedeki en son saldırgan eyleminin hedefi olan Ukrayna'nın ise Karadeniz'in istikrarı ve güvenliği açısından önemli bir rolü bulunmaktadır. Ukrayna, Batı ve Moskova arasında gelecekteki jeopolitik yönelimini belirleyecek ulusal bir mücadelenin ortasında yer almaktadır. Bu mücadelenin sonucu uzun vadeli etkilere sahip olacağı için son derece önemlidir (Coffey, 2020). Ayrıca Ukrayna, koronavirüs pandemisine verilen yanıtta da kilit rol oynamıştır. NATO'nun SALIS (Strategic Airlift International Solution) programı çerçevesinde, Ukrayna'nın devasa Antonov kargo uçakları filosu, dünyanın dört bir yanındaki ülkelere insani kargo ulaştırmıştır (Euromaidan Press, 2020). Bu çerçevede NATO'nun her iki devletle yakın temaslarda bulunarak kendine güvenli bir hat oluşturmak istemesi, bölge çıkarlarının bir gereği olarak yorumlanabilir.

Tarihsel süreç içerisinde belirlediği amaçlar doğrultusunda Gürcistan ve Ukrayna ile işbirliği çerçevesinde Karadeniz Havzası'nda bulunan NATO, 2020 yılını içeren son döneminde de bazı adımlar atmıştır. Nisan 2020'de NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, NATO'nun geleceğini tanımlamak amacıyla "Bağımsız bir Düşünce Grubu" atamıştır. Grup kısa süre sonra "NATO 2030: Yeni Bir Çağ İçin Birliktelik" başlıklı kapsamlı bir rapor yayınlamıştır. Bu yayın Gürcistan ve Ukrayna hakkında sadece "NATO, üyelik isteyen ve Rusya'nın sürekli dış ve iç baskısı altında olan savunmasız demokrasiler olarak Ukrayna

ve Gürcistan ile ortaklıkları genişletmeye ve güçlendirmeye çalışmalıdır” gibi önerileri içermiştir (Jova, 2021).

Müttefikler, Karadeniz Havzası’ndaki tatbikatlar, hibrit savaşa karşı koyma ve ek hava trafiği verilerini paylaşma gibi alanlarda Gürcistan ve Ukrayna’yı desteklemeyi kabul etmiştir. Bu karar akabinde 12 Haziran 2020’de Kuzey Atlantik Konseyi, Ukrayna’yı “Gelişmiş Fırsatlar Ortağı” olarak tanımlamıştır (Dickinson, 2020) NATO’nun “Birlikte Çalışabilirlik Ortaklığı Girişimi”nin bir parçası olan bu statü, müttefikler ile NATO liderliğindeki operasyonlara ve misyonlara önemli katkılarda bulunan ortaklar arasındaki işbirliğini derinleştirmiş ve Ukrayna’nın NATO operasyonlarının planlanmasına katılımı öngörülmüştür. Bununla birlikte NATO, “Barış ve Güvenlik için Bilim” (SPS) isimli bir program ile Ukraynalı bilim camiasına, güvenlikle ilgili konularda NATO müttefiklerinin ve ortak ülkelerinin ortak çalışabilecekleri bir platform sağlayarak bilimsel işbirliğini artırmıştır (NATO News, 2020a). “Birlikte Çalışabilirlik Ortaklık Girişimi”ni başlattığı 2014’te NATO’nun Galler Zirvesi’nde “Gelişmiş Fırsatlar Ortağı” statüsü verilen beş ortaktan biri olan Gürcistan’ın ise statüsü 2017 ve 2020’de NATO müttefikleri tarafından yenilenmiştir (NATO News, 2020b).

Bölgesel Güvenlik Odaklı Gerçekleştirilen NATO Tatbikatları (2020):

2020 yılı itibariyle NATO tatbikatlarının ön plana çıkması, NATO’nun bölgeye yönelik geliştirmiş olduğu stratejilerin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu hususta 2020 yılında NATO’nun denizcilik unsurunun çekirdeğini oluşturan ve ittifakın çok çeşitli denizcilik misyonlarını yürüten NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Deniz Grubu-2 (SNMCMG2) ve NATO Daimi Denizcilik Grubu-2 (SNMG2) birimlerinin faaliyetleri öne çıkmaktadır.

2020'nin ilk ayında Romanya Deniz Kuvvetleri'ne ilk kez NATO Daimi Deniz Grubu Komutanlığı'nın verilmesi hem ülke hem de bölge açısından önemli bir gelişmeyi teşkil etmiştir. Romanya Deniz Kuvvetleri Komutanı Valentin-Catalin Vlad, SNMCMG2 komutasını İtalyan Deniz Kuvvetleri Kaptanı Alessandro Falcone'den devralmıştır. SNMCMG2, NATO'nun müttefikler ve ortaklarıyla birlikte çalışabilirliği ve işbirliğini geliştirirken askeri duruşunu güçlendirme taahhüdünü göstermek için Akdeniz'e girmeden önce Karadeniz bölgesinde konuşularak yıllık operasyon planını başlatmıştır (NATO News, 2020c). SNMCMG2, mayın savaşı, deniz trafiğini izleme ve NATO Deniz Muhafızı Operasyonu'nu destekleme görevleri ve İttifak'a karşı olası tehditleri caydırmak için eylemler gerçekleştirmiştir.

SNMG2 birimleri ise 23 Mart'ta Gürcistan Donanması ile yapılacak tatbikatlar da dahil olmak üzere bölgedeki rutin operasyonları için Karadeniz'e giriş yapmıştır. Görev birimi, İtalyan Donanması Tuğamiral Paolo Fantoni komutasındaki Kanada, İtalya ve Türkiye'den oluşmuştur. Karadeniz'i çevreleyen Bulgaristan, Romanya ve Türkiye bölgede düzenli olarak bir dizi faaliyet göstermiştir. Daimi Deniz Kuvvetleri Karadeniz'in uluslararası sularında düzenli olarak devriye gezerek müttefiklerin denizcilik alanında birlikte çalışma yeteneğini artırmıştır. Bu faaliyetlere dahil olanların küresel salgına maruz kalma riskini önlemek ve azaltmak için olağanüstü önlemler alınmıştır (NATO News, 2020ç).

Ayrıca SNMG2 gemisi, 30 Mart 2020 Pazartesi günü Köstence sularının hemen dışında Romanya Donanması ve Hava Kuvvetleri ile birlikte tatbikat yapmıştır. Eğitimin bir parçası olarak, Romanya Donanması tatbikatta liderlik yapmak için gruba katılmıştır. Bu simülasyonda, deniz mayınları için yüksek riskli olduğundan şüphelenilen bir alandan yüzey gemilerine kılavuzluk etme görevi Romanya'ya verilmiştir (NATO News, 2020d).

NATO ortaklarından olan Gürcistan'la planlanan faaliyetler ise COVID-19'a maruz kalmaktan korunmanın bir önlemi olarak iptal edilmiştir. Ancak Gürcü Sahil Güvenliği'nin de dahil olduğu tatbikatlar planlandığı gibi devam etmiştir. Bu bağlamda SNMG2 birimleri 7-9 Nisan 2020 tarihleri arasında Gürcistan'ın Poti limanını ziyaret etmiştir (NATO News, 2020e).

Öte yandan Romanya Komutanı Valentin-Catalin Vlad, COVID-19 önlemleri nedeniyle uzaktan düzenlenen bir törenle, SNMCMG2 komutasını 15 Haziran 2020'de Yunan Komutan Dimitrios Katsouras'a devretmiştir. Devir sırasında Romanya'ya verilen görevin ülke için ilk olma özelliğinin yanı sıra COVID-19 salgınının dayattığı ağır operasyonel ortamda faaliyetlerini gerçekleştirmiş olması memnuniyetle karşılanmıştır¹ (NATO News, 2020i).

SNMG2 ve SNMCMG2 birimleri, daha fazla rutin operasyon yapmak ve Bulgar ve Ukrayna Donanmaları tarafından düzenlenen iki bölgesel tatbikata katılmak için Temmuz ayında tekrardan Karadeniz'e giriş yapmıştır. Bu girişime İspanya Deniz Kuvvetleri Komutanı liderliğindeki İspanya, Romanya ve Türkiye'den üç firkateyn katılmıştır. Uluslararası sularda deniz güvenliği devriyeleri yürütmenin yanı sıra, iki tatbikat Müttefikler ve bölgesel ortaklar arasındaki birlikte çalışabilirliği artırmaya yardımcı olmuştur (NATO News, 2020i).

---

¹ 2021 yılında Komutan Yüzbaşı Dimitrios Katsouras, COVID-19 önlemleri nedeniyle uzaktan düzenlenen bir törenle, 11 Ocak Pazartesi günü SNMCMG2 komutasını devretmiştir. Yaklaşık 7 ay süren görev süresinde 6 tatbikata katılmışlardır. NATO'nun deniz iletişim hatlarını izlemiş ve Karadeniz'in güvenliğine katkıda bulunmuşlardır (NATO News, 2020f). 20 Şubat 2021'de ise Türkiye, NATO'nun Daimi SNMCMG2 komutasını devralmıştır. Türk Donanması'nın yeni SNMCMG2 Komutanı, Yüzbaşı Yusuf Karagülle olmuştur. (NATO News, 2020g). SNMCMG2; Türk amiral gemisi Sokullu Mehmet Paşa, ROS Lupu Dinescu (Romanya), ESPS Tajo (İspanya) ve TCG Ayvalık'tan (Türkiye) oluşmuştur. Grup, Romanya mayın savaşı tatbikatına Poseidon katılmış ve Ukrayna Donanması ile geçici bir tatbikat düzenlemiştir. (NATO News, 2020h).

SNMG2, 20-24 Temmuz 2020 tarihleri arasında ABD-Ukrayna ikili Sea Breeze tatbikatına katılmıştır. Sea Breeze şu anda 20. yinelemesinde, Bulgaristan, Gürcistan, Norveç, Romanya, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve ABD'den gemi, uçak ve personelin katıldığı Ukrayna kıyılarında Karadeniz'de düzenlenen yıllık bir tatbikattır. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin birçoğunun bu tatbikatta yer alması işbirliklerini ve birlikte çalışabilirliği geliştirmesi ve benzersiz eğitim fırsatları sağlaması açısından önem taşımaktadır (NATO News, 2020j). Tatbikat, hava savunma, denizaltı karşıtı savaş, hasar kontrolü ve arama kurtarma dahil olmak üzere çok sayıda savaş alanına odaklanmış ve 2.000'den fazla personeli içermiştir. NATO Grupları, Ukrayna'yı ziyaret ettikten ve iki bölgesel tatbikata katıldıktan sonra 29 Temmuz 2020 Çarşamba günü Karadeniz'den ayrılmıştır. (NATO News, 2020k).

Çokuluslu tatbikatlar, müttefiklerin ve ortaklarının bölgedeki yeteneklerini ölçen önemli bir gösterge olurken aynı zamanda yapılan düzenli eğitim ve işbirliği, aralarında güçlü ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgınında müttefik ve ortakların güvenliği nasıl sağladıklarının ve kriz ortamında nasıl hareket ettiklerinin bir yansımaları ortaya koymuştur.

NATO'nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı (2020):

Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan petrol ve gaz boru hatları Avrupa'nın enerji güvenliği ve dolayısıyla NATO'nun bölgedeki çıkarları için özellikle önemlidir. Ancak NATO gündeminde enerji konularının yer alması örgütün kuruluş tarihi düşünüldüğünde oldukça geç bir dönemde başlamıştır.²

---

² NATO'nun başlangıcından bu yana, her zaman örgütün işlerliği ve üye devletlerinin güvenliğiyle doğrudan bağlantılı olduğu için, kesintisiz enerji kaynağı akışının sağlanması İttifak için öncelik olmuştur. NATO için enerji

Bu bağlamda NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'nda enerji konularını bünyesinde tartışması doğrudan Rusya faktörüyle ilişkilendirilir. Havza'nın doğu-batı ve kuzey-güney yönünde enerji koridorlarını içermesi ve Rusya'nın uzun yıllardır dünyanın önde gelen enerji tedarikçilerinden olması bölgenin enerji güvenliğinin sağlanmasını elzem kılmaktadır. Rusya'nın enerji kaynakları, ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlamış olmakla birlikte dış politika stratejilerinin belirlenmesinde de ayrıcalıklı önemi olmuştur (Alekseev vd., 2019: 95). Rusya'nın enerji odaklı stratejilerinin giderek ağırlık kazanması Geniş Karadeniz Havzası'nda yer alan ülkelerde ve daha geniş çapta dünya enerji piyasaları üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla NATO gündeminde enerji konularının yerleşmesi, Rusya'nın bölgede uyguladığı stratejiler ve faaliyetler sonrasında bölge ve üye devletlerinde ortak tehdit algısının artan seviyelere ulaşması sonucunda oluşmuştur (Peşken, 2012: 61).³

---

güvenliği her şeyden önce askeri birliklerine düzenli bir yakıt tedariki sağlamak anlamına gelmektedir. NATO bünyesinde enerji konuları farklı biçimlerde tartışılmış olsa da, NATO'nun 2006 Riga Zirvesi'nden önce, enerji ve enerji güvenliği NATO'nun politika beyanlarının tutarlı bir parçası olmamıştır. Diğer bir ifadeyle NATO enerji konularına yönelik sistematik bir yaklaşım geliştirmemiştir (İşeri ve Dilek, 2008: 235). Söz konusu zirvede NATO, tarihinde ilk kez enerji güvenliğini siyasi gündemine koymuş ve NATO'nun rolünün ne olması gerektiğini ve dünyanın genel enerji güvenliğine nerede değer katabileceğini belirlemek için görüşler bildirilmiştir (Khamashuridze, 2008: 54). NATO için önem arz eden 2010 Lizbon Zirvesi'nde de bu tartışmalar devam etmiştir. Zirvenin bildirgesinde sık sık enerji güvenliği konusuna atf yapılmıştır. Bu bağlamda istikrarlı ve güvenilir bir enerji temini, güzergahların, tedarikçilerin ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji ağlarının birbirine bağlanabilirliğinin kritik öneme sahip olmaya devam ettiği belirtilmiştir. Ayrıca enerji güvenliği alanındaki en acil riskler konusunda danışmayı taahhüt edilmiş ve NATO Stratejik Kavramı onaylanmıştır. Böylece enerji güvenliği gibi yeni "Ortaya Çıkan Güvenlik Sorunları" NATO gündeminin ön saflarına yerleştirilmiştir (Energy Security: Operational Highlights, 2014: 5).

³ Bu duruma örnek oluşturabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Ukrayna'ya gönderilen Rus gazı için yeni bir fiyat formülü üzerinde anlaşma sağlanamaması ve bunun sonucunda 1 Ocak 2006'da Rus gaz tekeli Gazprom tarafından ülkenin gaz arzının kesilmesi, birçok Avrupalı uzman ve hükümet temsilcisinin bu gazların güvenilirliği hakkında düşünmesine yol açmıştır (Monaghan, 2008: 2). Enerji güvenliğinin gerekliliğini Rusya'nın faaliyetleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkaran bir diğer gelişme de 2009 yılında yaşanmıştır.

NATO gibi kolektif güvenliği sağlamayı amaç edinen bir örgüt için enerji ve enerji güvenliği konularından uzun bir süre uzak durması, örgütün günümüzdeki faaliyetlerinin eksikliğini ya da yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte NATO'nun Rusya'nın faaliyetleri ile şekillenen ve yerleşen enerji güvenliği kavramında lider bir role sahip olduğunu iddia etmek oldukça zordur (Shea, 2006). Bu anlamda NATO'nun enerji güvenliği perspektifinde kendine biçtiği rol, üye devletlerinin ya da ortaklarının enerji çalışmalarına nasıl katkılar sağlayabileceği ve tamamlayıcı bir rol üstlenebileceği ile sınırlı kalmıştır (İşeri ve Dilek, 2008: 238).

Sonuç

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonlanan Soğuk Savaş, uluslararası sistemin tüm aktörlerini ve bölgelerini etkileyen bir değişim ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Değişen dengeler içerisinde NATO'nun geleceği uzmanlar tarafından sorgulanmış ve tartışılmıştır. Ancak uluslararası sistem içerisinde ortaya çıkan yeni güvenlik sorunlarının doğal bir sonucu olarak, NATO kendine kısa sürede yeni roller üstlenmiştir. Öte yandan Geniş Karadeniz Havzası'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminden ve bölge içerisinde yer alan aktörlerin farklı stratejilerle bölgeye yaklaşmasından kaynaklanan sorunlar, NATO'nun Karadeniz Havzası'na ilgisini artırmıştır. Daha açık bir ifadeyle; bölgenin mevcut jeopolitik ekosistemi ve Rusya ile Batı arasında ortaya çıkan çatışma nedeniyle, bölge genellikle iki taraf arasında bir sürtüşme noktasını temsil etmiştir. Geniş Karadeniz Havzası, dört NATO üyesine (Yunanistan dahil) ve ittifakın birkaç ortak ülkesine ev sahipliği yaptığından; bölgedeki olası herhangi bir düşmanlık,

---

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan ikinci krizde sorun yine gaz fiyatlandırılmasından kaynaklanmıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya ve dolaylı olarak Avrupa'ya ulaşan gazı kesmesi Doğu Avrupa ülkelerini çıkmaza sürüklemiştir (Bireselioğlu, 2012: 34).

ittifakın çıkarlarını doğrudan etkileme ve üye devletlerini dahil etme ihtimallerini güçlendirmiştir. Dolayısıyla bölgenin enerji, ticaret, suç ve terörist faaliyetlerinin ana kavşağı olarak artan önemi karşısında NATO bölgede genişleme stratejisi izlemiştir.

Bununla birlikte NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki yaklaşımının en belirleyici aktörü Rusya'dır. Rusya'nın mevcut Karadeniz stratejisi, yalnızca toprak fetihlerinden çok daha fazlasını yansıtmaktadır. Moskova için limanların ve deniz yollarının etkin kontrolü, batı yanlısı devletlerin ticaret ve enerji yollarını engellemek için bir araç sağlamaktadır. Rusya'nın büyük güç statüsüne ilişkin stratejik hedefleri doğrultusunda bölgeye yaklaşımı ve Batı'ya karşı giderek daha saldırgan duruşu NATO'yu daha fazla savunma ve caydırıcılık pozisyonlarına yönlendirmiştir (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 66). Ancak 2008 Güney Osetya ve Abhazya sorunlarında ve 2014 Kırım İlhakı'nda olduğu gibi NATO'nun bölge stratejileri sembolik olmaktan öteye geçememiştir.

2020 yılına gelindiğinde NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası ile ilişkileri, tarihsel sürecinin bir yansıması olarak devam etmiştir. NATO'nun genişleme stratejisi ile Ukrayna ve Gürcistan ile işbirliğini artırma çabaları son dönemde de bulunmakla birlikte NATO'nun uzun süredir gündeminde bulunan iki ülkenin üyelik konuları belirli bir seviye katedememiştir. Rusya'nın Ukrayna ve Gürcistan'ı kırmızı çizgisi olarak görmesi karşısında NATO daha istikrarlı ve güçlü adımlar atamamıştır. Rusya'nın Geniş Karadeniz Havzası'nda askeri duruşunu güçlendirme, yeni üst düzey yetenekleri konuşlandırma ve bölgesel güvenliğe meydan okuma faaliyetlerini artırması NATO'nun duruşunu etkileyen en önemli faktörler olmuştur. NATO ancak Ukrayna ve Gürcistan ile hâlihazırda yürütülen ortaklık faaliyetlerini, 2020 yılında "Birlikte Çalışabilirlik Ortaklığı" statüsü altında resmileştirerek daha fazla işbirliği yapma yolunu açabilmiştir. Bu bağlamda NATO önümüzdeki yıllarda Ukrayna ve Gürcistan ordularıyla birlikte çalışabilirliği artırmalı ve ortak askeri tatbikatları,

istihbarat paylaşımını ve diğer ortak faaliyet biçimlerini yoğunlaştırarak ittifak standartlarının daha fazla benimsenmesini teşvik etmelidir. Ayrıca NATO ileriye dönük olarak, Ukrayna ve Gürcistan için nihai üyeliğe götüren güvenilir yol haritaları geliştirerek açık kapı politikasına olan kararlılığını kanıtlayabilir. Bu gelişmeler NATO'nun kolektif savunmasını artırabilecek ve ittifakın kriz yönetimi yeteneklerini geliştirebilecek önemli adımlar olacaktır.

2020 yılında NATO bünyesinde yapılan tatbikatlar ise NATO'nun Geniş Karadeniz Havzası'ndaki faaliyetlerinin büyük bir bölümünü kapsamıştır. Havza'da yer alan birçok devletle ortak yapılan tatbikatlar, öncelikle bölgesel güvenlik bağlamında önemli adımları temsil etmiştir. Ardından bölge ülkeleri arasında dayanışma ve işbirliği ruhunu güçlendirmekle birlikte ABD, İspanya, Norveç, İtalya gibi bölge dışı aktörlerle de yakın ilişkiler geliştirmelerine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda küresel salgın ortamında gerçekleştirilen tatbikatlar, devletlerin hem donanmalarını hem de kriz yönetimi olgularını belirli bir seviyeye taşımıştır.

Geniş Karadeniz Havzası'nın güvenlik ekosistemini değerlendirmede merkezi bir faktör olan enerji konusu, NATO'nun yetersiz kaldığı bir alandır. Bölgenin enerji kaynaklarını ve geçiş güzergahlarını içermesi güvenliğe duyulan ihtiyacı kanıtlar nitelikte önemlidir. Orta Asya gazını Avrupa'ya taşımak ve Avrupa pazarlarının Rus gazına bağımlılığını hafifletmekte Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye kilit ülkelerdir. NATO enerji güvenliği yaklaşımını geliştirerek, enerji koridorunda önemli roldeki devletlerin çalışmalarını destelemeli ve katkılar sağlamalıdır. Bu bağlamda NATO bölgede stratejik enerji dar noktalarında devriye gezerek, denizcilik yollarında izleme ve tehdit değerlendirmeleri yaparak ve yerel güvenlik hizmetlerine eğitim ve destek sağlayarak, bölgenin enerji kaynaklarının akışını güvence altına almakta önemli bir rol oynayabilir. Kritik enerji altyapısını korumak, müttefiklerinden ya da ortaklarından birine enerji akışının

kesintiye uğraması durumunda, dayanışma sağlamak ve hatta yasaklama operasyonları gerçekleştirmek NATO'nun yakın gelecekte ele alması gereken konular olmalıdır.

Kaynakça

- Abenheim, D. (2003), "The Big Bang of NATO Enlargement", *Hoover Institute*, <https://www.hoover.org/research/big-bang-nato-enlargement>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Alekseev A.N. vd. (2019), "A Critical Review of Russia's Energy Strategy in the Period until 2035", *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 9, No. 6, p. 95-102.
- Atamer, A. (t.y), "Energy And Allyship: The Implications of Turkey's Natural Gas Policies", *Turkish Heritage Organization*, <https://www.turkheritage.org/en/publications/analysis-by-tho-contributors-and-liaisons/energy-and-allyship-the-implications-of-turkeys-natural-gas-policies-9283>, (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Bailes, A. (1996), "NATO: Towards a new synthesis, Survival: Global Politics and Strategy", *Global Politics and Strategy*, Vol. 38, No. 3, p. 27-40.
- Bireselioğlu, M.E. (2012), "NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 ss. 227-252.
- Brzozowski, A. (2019), "US and NATO step up presence in increasingly tense Black Sea region", *Euractiv*, <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/us-and-nato-step-up-presence-in-increasingly-tense-black-sea-region/>, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).
- Coffey, L. (2020), "No time for NATO complacency in the Black Sea", *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/no-time-nato-complacency-black-sea>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

- Çalışkan B. (2017), “Karadeniz’de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, 2017, *İHH İnsani Yardım Vakfı’nın Araştırma Merkezi*, Analiz 22, Kafkasya, ss. 1-24.
- Demir, K.A. (2019), “Karadeniz’in Türkiye için Kıyasal Jeopolitik Açından Önemi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol.15, No.32, ss. 573-604.
- Demir, S. (2012), “Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 35, Sayı 35, ss. 19-50.
- Dettmer, J. (2021), “NATO Boosts Black Sea Naval Presence”, *Voanews*, <https://www.voanews.com/europe/nato-boosts-black-sea-naval-presence>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Dickinson, P. (2020), “NATO upgrades Ukraine”, *Atlantic Council*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nato-upgrades-ukraine/#:~:text=NATO%20moved%20to%20upgrade%20its,%2C%20Sweden%2C%20Georgia%20and%20Jordan>, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).
- DW (2018), “Ukrayna ile Rusya arasında Kerç Boğazı'nda gerilim”, <https://www.dw.com/tr/ukrayna-ile-rusya-aras%C4%B1nda-ker%C3%A7-bo%C4%9Faz%C4%B1nda-gerilim/a-46445241> , (Erişim Tarihi: 07.03.2021).
- Edi, A. ve Beyazipek, B.(2019), “NATO’nun Bosna-Hersek Askeri Müdahalesi Öncesi Türkiye’nin Siyasi Çabaları”, *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, Vol. 14, No. 3, p. 793-802.
- Erbaş, G. (2012), “Jeopolitik KAVRAMINDA Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 135-146.
- Erlanger, S. ve Myers, L. (2008), “NATO Allies Oppose Bush on Georgia and Ukraine”, *Nytimes*,

- <https://www.nytimes.com/2008/04/03/world/europe/03nato.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Euromaidan Press* (2020), “Ukrainian dream team lends NATO a helping wing”, <http://euromaidanpress.com/2020/04/28/why-ukraines-giant-planes-help-eu-nato-fight-covid-19/>, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Göcek, N. (2019), “NATO in the Black Sea”, *NATO Association of Canada*, <https://natoassociation.ca/nato-in-the-black-sea/>, (Erişim Tarihi: 05.03.2021).
- Hasan, B. ve Özdemir, V. (2018), “Uluslararası Ekonomi Politik Bir Değerlendirme: Karadeniz Ve Doğu Akdeniz Deniz Alanları Sorunu”, *Turkish Studies Economics, Finance and Politics*, Cilt 13, Sayı 22, ss. 401-416.
- İşeri, E. ve Dilek A.O. (2012), “Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO’nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye’nin Potansiyel Katkıları”, *Akademik Bakış*, Cilt 5, Sayı 10, ss. 229-248.
- İrge, N.F. (2017), “Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı Nisan, ss. 79-92.
- Joja, I. (2021), “Roadmap for a strengthened NATO-Georgia partnership”, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/roadmap-strengthened-nato-georgia-partnership>, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- Kamalov, İ. (2009), “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar, ss. 13-21.
- Kaplan, D.R. (2014), *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Bucharest: Litera.Ankara.
- Kavaz, İ. (2020), “5 Soru: Türkiye Tarihinin En Büyük Doğal Gaz Keşfi”, *SETA*, <https://www.setav.org/5-soru-turkiye->

- tarihinin-en-buyuk-dogal-gaz-kesfi/, (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Keskin, M. (2015), “Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 45-62.
- Kesgin, S. (2009), *NATO-Rusya İlişkileri*, Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara Üniversitesi Basımevi,
- Khamashuridze, Z. (2008), “Energy Security and NATO: Any Role for the Alliance?”, *Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes*, Vol. 7, No. 4, p. 43-58.
- King, C. (2008), “The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century”, Hamilton, Daniel and Mangott, Gerhard (eds.), *The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives* (Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations).
- Koçer, G. (2011), “Karadeniz’in Jeopolitiği ve Güvenliği: Türkiye Perspektifi”, ORSAM Karadeniz Kitapları No: 1, Ersan Başar (ed), *Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıyı Devletinin Gemilere El Koyma Yetkisinin Sınırları Sempozyumu*.
- Monaghan, A. (2008), “Energy Security: NATO’s Limited, Complementary Role”, *Research Division - NATO Defense College*, Rome - No. 36.
- NATO Energy Security* (2014), “Energy Security: Operational Highlights” , No 7.
- NATO News* (2002), “Prague Summit Declaration” https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- NATO News* (2020a), “NATO boosts scientific cooperation with Ukraine” https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_177476.htm, (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- NATO News* (2020b), “Partnership Interoperability Initiative”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132726.htm, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).

- NATO News* (2020c), “Romania 1st Time Commands NATO’s Naval Group”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/romania-1st-time-commands-nato-naval-group>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020ç), “NATO Forces Enter Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-enter-black-sea->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020d), “Standing NATO Maritime Group 2 Exercise With Romania in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/standing-nato-maritime-group-2-exercise-with-romania-in-the-black-sea->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020e), “NATO Forces Visit Georgia”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-visit-georgia->, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News* (2020f), “Greece Hands Over Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021a/greece-hands-over-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020g), “Turkey Takes Over Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021/turkey-takes-over-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020h), “Standing NATO Mine Countermeasures Group 2 in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2021/standing-nato-mine-countermeasures-group-2-in-the-black-sea-2>, (Erişim Tarihi: 10.03.2020).
- NATO News* (2020ı), “Romania Hands Command of Standing NATO Mine Countermeasures Group 2 To Greece”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/romania-hands-command-of-standing-nato-mine-countermeasures-group-2-to-greece>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).

- NATO News (2020i), “NATO Forces Return to Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-return-to-black-sea>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News (2020j), “NATO Forces Participate in Sea Breeze Exercise in The Black Sea”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-participate-in-sea-breeze-exercise-in-the-black-sea>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- NATO News (2020k), “NATO Forces End Their Black Sea Deployment”, <https://mc.nato.int/media-centre/news/2020/nato-forces-end-their-black-sea-deployment>, (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Öztürk, O.M. (2015), “Dünden Bugüne Karadeniz (Güncel Jeopolitiği, Enerji, Montrö, Rusya Ve Sorunlar)”, *Asya Çalışmalar Merkezi*, <https://ascmer.org/dunden-bugune-karadeniz-guncel-jeopolitigi-enerji-montro-rusya-ve-sorunlar/>, (Erişim Tarihi:10.03.2021).
- Paraipan, M. (2004), “ A New Role for NATO”, *World Security Network*, <https://www.worldsecuritynetwork.com/NATO/manuela-paraipan/A-New-Role-for-NATO>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- Paulauskas, K. (2018), “ İttifak’ın gelişen duruşu: Her Şeyin Teorisi’ne doğru”, *NATO Review*, <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2018/07/06/ittifakin-gelisen-durusu-her-seyin-teorisine-dogru/index.html>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).
- Pekşen, H.D. (2012), “NATO’nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği”, *Güvenlik Stratejileri*, Sayı 23, ss. 35-69.
- Polat, D.Ş. (2017), “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, ss. 51-66.
- Praks, H. (2014), “NATO Enlargement: New Strategic Map Strengthens Stability and Freedom”, *International Centre For Defence Studies*, <https://icds.ee/en/nato-enlargement-an-analysis/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

- Prevelakis, G. (2001), "The geopolitics of the black sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.1, No. 3, p.148-152.
- Rystad Energy - Energy Knowledge (2020), "There's a Catch! Turkey's Hooked Tuna Gas Discovery Could Save It up to \$21 Billion in Import Costs." House. [https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/theres-a-catch-turkeys-hooked-tuna-gas-discovery-could-save-it-up-to-\\$21-billion-in-import-costs/#:~:text=The future development of Turkey's,appraisal drilling and further testing,](https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/theres-a-catch-turkeys-hooked-tuna-gas-discovery-could-save-it-up-to-$21-billion-in-import-costs/#:~:text=The future development of Turkey's,appraisal drilling and further testing,) (Erişim Tarihi: 14.03.2021).
- Rumer, E.B. ve Simon, J. (2006), "Toward a Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region", *Institute for National Strategic Studies*, Occasional Paper 3.
- Shea, J. (2006), "Energy security: NATO's potential role", *NATO Review*, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2006/09/01/energy-security-nato-s-potential-role/index.html>, (Erişim Tarihi: 12.03.2021).
- Sputniknews* (2019), "Sea Breeze 2019 tatbikatı Odessa'da başladı", <https://tr.sputniknews.com/savunma/201907021039531419-sea-breeze-2019-tatbikati-odessada-basladi/>, (Erişim Tarihi: 08.03.2021).
- Toucas, B. (2017), "NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation?," *Centre for Strategic and International Studies*, March 6, <https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Triantaphyllou, D. (2019), "The 'security paradoxes' of the Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 3, September, p. 225-241.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020), "Russian Foreign Policy". *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A.

- Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.
- Tüysüzoğlu, G. (2014), “Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, (Temmuz), ss. 241-273.
- Tüysüzoğlu, G. (2013), “Karadeniz Havzası'nda Dengeleyici Bir Aktör Olarak Türkiye”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6, No. 7, p. 1139-1159.
- Tüysüzoğlu, G. (2012), “Karadeniz Havzası'nın Mevcut Görünümü ve KEİT'in İstanbul Zirvesi”, *TUİÇ Akademi*, <https://www.tuicakademi.org/karadeniz-havzasinin-mevcut-gorunumu-ve-keitin-istanbul-zirvesi/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- US Department of Defense, Report to Congress* (2018), “Annual Freedom of Navigation Report, Fiscal Year”, 31 December.
- Ünalmiş, A.N. ve Oğuz, Ş. (2019), “Karadeniz'de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, ss.1-10.
- Weiss, C. (2018), “Rusya, Ukrayna Donanması'nın gemilerine ateş açıp el koydu”, *World Socialist*, <https://www.wsws.org/tr/articles/2018/11/29/ukra-n29.html>, (Erişim Tarihi: 06.03.2021).
- Wyland, S. (2019), “USS Porter enters Black Sea as Navy continues to boost patrols in tense region”, *Stars and Stripes*, 12 October, <https://www.stripes.com/news/navy/uss-porter-enters-black-sea-as-navy-continues-to-boost-patrols-in-tense-region-1.602880>, (Erişim Tarihi: 08.03.2021).